

ӘОЖ 003.07:323(574)

Г.С.Амангелдиева

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

**Әбіш Кекілбайұлының тарихи-рухани тақырыпты
көтерудегі көркемдік күдіреті**

Мақала авторы танымал жазушы, талантты редактор және қоғам қайраткері Н.Назарбаевтың шығармашылығының негізгі ерекшеліктерін талдайды. Мақалада Н.Назарбаевтың «Ғасырлар тоғысында» және «Тарих толқынында» атты кітаптарын негізге ала отырып, ұлт мәселесінің көтерілуі мен кітап авторының шығармашылық-идеялық принциптері қарастырылған. Сонымен қатар танымал жазушы Н.Назарбаевтың шығармашылығындағы ерекшеліктер, публицистикасының стилі мен шеберлігі көрсетілген. Автор ұлттық идея кітап авторының негізгі идеологиялық ұстанымы болғандығын көрсетті.

Кілтті сөздер: суреткер туындылары, көркемдік фон, көркемдік декорация, роман-диалогия, халықтық қаһармандық драмалық дастан, монументалды роман, философиялық проза, философиялық драма, тоталитарлық үрдіс, ұлттық сезім.

Тарих та, бүгінгі күн де — тіршіліктің тартыс майданы. Мұның өзі — суреткер туындылары арқылы көрініс табатын адамдар тағдырлары үшін тиек болған көркемдік фон — көркемдік декорация болып табылады. Ал, Әбіш Кекілбаевтің шығармаларының басты өзегі — тарих пен тағдырлар философиясын алуан-алуан тұрғыдан мейлінше саралап, мейлінше даралап көрсетеді. Мұның бір шырқау көріністеріне «Үркер» мен «Елең-алаң» роман-диалогиясын, «Абылай хан» халықтық қаһармандық драмалық дастанын, ұлы ақын Махамбет туралы «Шандоз» тарихи баянын жатқызар едік. Көркем ой тұрғысынан алып қарағанда монументалды роман мен драмалық дастанды, тарихи баянды қазіргі қазақ әдебиетінің даму өрісіндегі кезеңдік ірі туындылар десек жарасымды. Өйткені философиялық прозаның, философиялық драманың, философиялық тарихи баянның қай-қайсысы болмасын мазмұндық-түрлік орасан зор қуатымен, орасан зор ізденісімен, орасан зор көркемдік жетістігімен мүлде жаңа, мүлде тың, мүлде соны, мүлде тосын, мүлде кесек, мүлде ірі, мүлде ойлы, мүлде сындарлы шығармалар болып табылады. Сондықтанда біз бұларды саяси-элеуметтік, тарихи-философиялық сипаттағы соқталы дүниелер деп білеміз. Солайша қабылдаймыз. Солайша сүйсінеміз. Әрбір туындыдан бір-бірден мысал келтірсек артық та болмас еді. Біздің шектелуіміздің басты себебі — жоғарыда аталынған, жанры әрқилы шығармалардың баршасы ойға, әсіресе ойдағы тартысқа, небір тағдыр шырғандарының тартысына құрылған көшелі де өрісті туындыларды еріксіз тұтас келтірер болар едік.

Роман-диалогиясының, халықтық қаһармандық дастанның, тарихи баянның ең басты көркемдік табысы мен ең басты көркемдік күдіреті — тарих пен тарихи тұлғаларды, сол кезең, сол қоғамды суреткер Әбіштің ұстанымымен, дербес те көркем трактовкасымен оқырмандардың етене табысып, етене қауышуында. Сөйтіп, сіздер мен біздердің тарих пен тарихи тұлғаларға деген саяси-философиялық көзқарастарымыздың әділдігін, шыншылдығын қалыптастыруға, дамытуға, өрістете түсуге түбегейлі түрде, жаңаша түрде орнығып, беки-шыңдала түсуіне зор ықпал ете білуінде, өзінің көркемдік міндеттеріне қол жеткізе алғанында деп білеміз.

Ә.Кекілбаев шығармаларындағы неше алуан тартыстар мен қақтығыстар белгілі бір сюжеттер немесе оқиғалар аясында тікелей алынбайды, қайта, керісінше, сол сюжеттер мен оқиғалар санадағы ой ағымына бағындырылады, сол арқылы өрбіп, өріс тауып жатады. Соның нәтижесінде ой ағымы-

ның түбінде, образды түрде айтсақ, еңсеп қазған құдықтың түбінде шөгіп жатып-ақ, шығарманың көркемдік бітім-сүйегіне, дем-тынысына өзгеше шырай дарытатынын ешкім жоққа шығара алмайды. Бұған оның жоғарыда аталынған күллі туындыларының кез келгені нақты дәлел бола алады.

Тәуелсіздігімізге дейін жарық көрген тарихи дүниелер арасында «Үркер» мен «Елең-алаң» роман-диалогиясына шейін халқымыздың ұлттық психологиясындағы небір тамаша қасиеттер мен небір жиренішті кемшіліктер жайында дәл осындағыдай әрі сүйсіне, әрі ашына терең айтылған ойлар мен көркемдік тың жинақтаулар мүлдем сирек ұшырасатын. Мәселен, әрбір фактіні не деректі, әрбір іс-әрекетке негізделген оқиғаны келтіру бар да, оны көркемдік трактовокалау және бар. Бұл орайда Ә.Кекілбаев шығармашылығындағы тарихи фактілер мен деректердің, іс-әрекетке негізделген оқиғалардың қай-қайсысы болмасын әрқашан белгілі бір көркемдік мақсатқа жұмыла қызмет етеді, соған жұмыла қол жеткізеді. Әсіресе әрбір фактілер мен деректердің бәрі-баршасы шығармалардың тарихилық сипатын деректерінде түскеннен гөрі, сол романның, сол драманың, сол тарихи баянның көркемдік мазмұнын философиялық тұрғыдан байытуға, терендетуге, құнарландыра түсуге, сөйтіп, мейлінше дербестендіре, ерекшелендіре түсуге, авторлық жаңа концепцияның дараланып, шоқтығы арта түсуіне айырықша қызмет етеді.

Әбілхайыр хан, Абылай хан, Төле би, Шақшақ, Жәнібек, Исатай мен Махамбет батырлар тәрізді әр алуан тарихи тұлғалар-тарихи кейіпкерлердің соны болмыстары, соны іс-әрекеттері жазушы қаламы арқылы әрқайсысы өзіне лайық шырқау көркемдік биіктеріне көтерілген.

Жазушының кез келген көлемді шығармаларындағы қазақ жері мен кеңістігінің бір уыс топырағы, бір шөкім бұлты, шалқар даласы, ұбақ-шұбақ таулары, бұлақтары мен дариялары, құмдары мен үстірттері, көлдері мен шөлдері, жайлаулары мен қыстаулары және тағы басқа әр алуан материалдық бөлшектері белгілі бір дәрежеде, өмірлік өзек болумен қатар, сол туындылардың көркемдік болмысын, парасатын, табиғатын құлпырта түсетін шешуші көркемдік факторларға да шынайы айнала білген. Сондықтан болса керек, қарапайым нәрселердің күрделі болмысы немесе күрделі жайттардың қарапайым табиғаты Әбіш қаламынан туған кемел туындыларының бәріне тән болып келеді.

Әбіш Кекілбайұлының публицистикалық әр мақаласынан осыны көруге болады.

Тәуелсіздікке қол жеткізіп, газет бетінде ұлттық тарихи дүниелер жазыла бастаған кезде Әбіш Кекілбаев та бұл тақырыптан тыс қалған жоқ. 1993 жылы «Егемен Қазақстан» газетінде ұлттық намыс туралы «Арға тартпай — арман тұл, намыс қумай — мақсат тұл» деген мақаласы жарық көрді. Ол мақалада нәсілдік дамуға тарихи географиялық жайлар әсер ететіндігін айтады. Бірнеше тұжырымдар жасап адамзаттың жаратылысты бірден игеріп кетпегенін айтады. Мақала тарихи-географиялық зерттеу ретінде жазылған, құдды бір географ-ғалымның зерттеуі ма дерсің. «Жер бетіндегі өркениеттің әр алуандығы, әр ұлттық мәдениеттің өзіндік сипаты, әрбір ұлттардың санасында айта қаларлықтай айырмашылықтардың болуы... біреулердің еңбекшіл болғандықтан, ерте дамып кетті, екіншілері жалқау болғандықтан, кейін қалып қойды деп түсінуге бола ма?» деп сауал тастайды да, оған өз жауабын береді: «Жоқ, болмайды. Белгілі бір биологиялық түр ретінде адамның дамуы өзін қоршаған ортаға тікелей байланысты екенін айттық. Өзін қоршаған ортада оның тіршілігіне қажетті барлық жағдай туып тұрса, ол өзінің жаратылыстық жағдайын көп өзгерте қоймайды. Жасамыстық жолға да дендеп көше бермейді. Мінекей, көптеген ұлттардың жиырмасыншы ғасырға дейін вегетативтік кеңістікпен қарым-қатынас тұтқынында қалып келгенінің сыры да осында» [1].

Әбіш Кекілбайұлының мақала барысында қазақ халқы молшылық, кеңшілік дәуренде жүрген кезде адамзаттың қалған бөлігі өз төңірегінде табиғи тіршілік ресурстарының сарқылып бара жатқандығын байқап, оны қолдан толықтыратын жолдарға көше бастағандығын, ал қазақтың аңғалдығын ашына айтады. Мемлекет ұлт санасымен ғана басқарылатынын айтады. Экологиялық, ядролық қару, саяси-экономикалық тұрақсыздықтың әсерінен ұлт жоқ боп кетуі мүмкіндігін айта келе, тәуелсіздікке қол жеткізген осы шақта оны қастерлей білу керектігін көрсеткен. Бұл мақаланың жалғасы сол жылдың 1-ші желтоқсанында сол басылым бетінде жарық көреді.

Қазақ қоғамына жан-жақтан енген діндер, мәдениетті шарқ айналдыра қоршап алғандығын, салт-дәстүрдің өзгеруі рухани бетбұрысқа алып келгенін ашына жазып, бүгінгі қалпымыздан айырылып қалмаудың жолын қарастырған Әбіш Кекілбайұлы ұлттық сана мен ұлттық намыстың негізгі мәні қадір-қасиетімізде екендігін баса назар аудару қажет деп біледі. Қасиетімізді жоғалтпайық, халқым, деп жылаған автордың қаламынан туған бұл мақала әрбір қазақтың жүрегін тебіртпей қоймауы мүмкін емес. «Мұның бәрі де елді басқару жүйесімен тікелей сабақтасып жатады» дей келе, ол өз сөзінде: «Ұлттық жауапкершілігіміздің бүгінгі таңдағы бірден бір өзегі — экономикалық тәуелсіздікті қалып-

тастыру болса лазым. Ұлттық намысымыз сол экономикалық тәуелсіздікті қалыптастыратын қасиеттерді бойымызға тездетіп дамытуға түрткі болғаны дұрыс» [2].

Осы материалмен сабақтас, ұлттық идеяны негізге ала тарихпен әдебиеті сабақтастыра жазылған Әбіш Кекілбайұлының енді бір дүниесі 1998 жылы 3 шілдеде «Қазақ әдебиеті» газетінде жарық көрді. «Мәуелі құбылыс мәйегі» деп аталатын мақаланы Германияда Франкфурт университетінің Түркология институтында және Берлиннің Гумбольдт атындағы университетінің философия факультетінде «Қазақ әдебиеті: қысқаша тарихы және қазіргі кезең» деген тақырыппен лекция түрінде оқыған. Бұл лекция тыңдаушылар тарапынан зор ықылас тудырған.

1998 жылы «Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылына» байланысты Әбіш Кекілбайұлы басылым беттеріне тарихи, рухани, ұлттық сана, ұлттық идеяға қатысты әдеби, көркем публицистикалық материалдар жазып жүрді. Сондай бағытта жазылған бір мақалада Әбіш Кекілбайұлының тарихты қазбалай келе, коммунистік жүйенің қазақ даласына қалай әсер еткендігін көреміз. «Қазақтардың тарихи бірлігін тұтастай мансұқтаудың қандай қасіретке ұшыратқаны 1920–1930 жылдардағы төркілендіру тұсында анық байқалды. Көшпенділік кешегі Қазақстан байлығын игерудің қай-қай тұсында да аянбай қарғап сіленді. Ол көшпелі халыққа жаны ашығандық емес еді. Өз жер, өз топырағының игілігін игергенде «қолыңнан келмейді» деп, өзінді аулаққа қуып тастаудың айла шарғысы еді. Әлеуметтік әулекілік қазақ қауымын қатты күйзелтті. Әсіресе ауыл күйреді. Басымыз өспеді, барымыз өшті. Жартымыз қырылып, жартымыз бостық. Ұлттық тарихын жоққа шығару ұлттың өзін жоққа шығару болып шықты» [3] дей келе, Қазақстанның тәуелсіздікке қол жеткізуіндегі жетістіктерін сараптайды. XVI–XVII ғасырлардағы саяси құрылым жүйесіндегі басқару ерекшелігін, саяси-қоғамдық, рухани дағдарыстан шығу жолдарын ерте тарихтан көру қажеттілігін жазады. «Қазақстан өзге елдерінде Орталық Азия мемлекеттерімен бірге сол империяның геосаяси мүдделерінің шеңберіне ілікті. Ал ол мүдделер әрқилы тікелей де жанама тәсілдермен байырғы халықтарды мәдени, тілдік, тарихи-этикалық нәсілдік тұтастықтан айыруға тырысты.

Тоталитарлық үрдіс тұсында жағдай одан әрі асқындады. Ұлттық сезім әлсіреп, біржолата күйреуге айналды. Шет аймақтарға тұрғындардың кім екендігін ұмыттыру үшін арнайы жаппай көші-қон ұйымдастыру жолымен көп ұлтты салт күшпен таңылды» деген жолдардан Әбіш Кекілбайұлының осы мақалада саяси тығырыққа ұрынуымыздың себептерінде көрсетіледі. Мақала соңына қарай автор Қазақстанның көптеген елдердің назарына іліккенін, бүгінгі зиялы қауымның дұрыс жолды тандай біліп, ғылымның дамуында жаңа бағытпен даму жолдарын қарастыру қажет екендігін айтады. Ол үшін Құдайдан ырыс-дәулетпен бұрын абырой тілегеніміз дұрыс деп есептейді Әбіш Кекілбайұлы. Ол ұлтымыздың тарихи зердесін терендетіп, жаңа қоғамдық санасын қалыптастыратын гуманитарлық ақыл-ойымыздың айрықша қауазайтын қағидасы деп сенеміз. Ұлтқа қатысты, тарихқа қатысты сөз қозғасақ, айтар дүние жетіп жығылады. Әбіш Кекілбайұлы тарихты қазбалап, кінәлілерді іздеп, біреулерді айыптамай, керісінше, сүрінген тұстарымызды, жіберген қателіктерімізді қайта өңдеу қажеттігін, бүгінгі дамып жатқан заманда ғылымның біздің қоғамға пайдалы тиімді жақтарын игеру қажеттігін әр мақаласында сөз етеді. Жоғарыдағы мақаланың маңыздылығын ұққан басылым басшылары ол дүниені тағы бір басып шығаруды жөн деп шешкен мақсатта «Қазақ әдебиеті» газетінің 1998 жылғы 10 шілдедегі санына басып шығарады. Ұлттық ғылым академиясында жасалған бұл баяндаманың қаншалықты құнды дүние екендігін осыдан аңғаруға болады.

Әбіш Кекілбайұлы тіпті тәуелсіздік орнамай тұрған кездің өзінде ұлтқа, ұлтаралық қатынастарға бейжай қарамаған. 1990 жылы «Лениншіл жас» газетіне берген сұхбатында былай дейді: «Біздің кез келген аймағымыздағы ірілі-ұсақты мәселелердің қай-қайсысы да ойдағыдай жаңаруына байланысты. Ал, көп ұлтты қоғамда ондай жаңару ең алдымен ұлттық қатынастарда көрініс тапса ләзім. Сондықтан да біз республикалардың дамуы мен олардың өзара байланысын бұрынғы қағидалар негізінде қалдыруды көздейтін кертартпа көзқарасты жақтай алмаймыз. Ондай көзқарас ұлтаралық қатынастардағы қайшылықтар мен шешілмеген мәселелерді де сол жабулы қазан жабулы күйінде қалдырады» [4].

Әбіш Кекілбайұлының мақалаларында кездесетін деректерді ол жатқа біледі деуге толықтай негіз бар. Оны жазушының журналисттерге берген сұхбаттарынан көруге болады. Әр публицистикалық мақаласы мен баяндама, сұхбаттарда көптеген тарихи деректерді кездестіруге болады. Мәселен, «Егемен Қазақстан» газетінің тілшісі Еркін Қыдырға берген сұхбатында мынадай тарихи деректер бар: «Билікті кие тұту — көп астананың аттарынан да, орналасқан жерлерінен де байқалады. Мәселен, 736 жылы Тигр өзенінің жағалауына салынған жаңа қалаға иран тілді бастапқы тұрғындары «бағ» — *тәңірі*, «дад» — *тарту* дегеннен шығарып, «тәңірінің тартуы» деген ат берді. Кейін арабтар Дар-эс. Са-

лам — «бейбітшілік тұрағы» деп өзгерткенмен, ресми құжаттарда ғана пайдаланылып, жаппай қолданылыста баяғы атауын сақтап қалды. Джакечуа тілінде «тәңірдің айтқаны естілетін жер», «Амман — ежелгі Мысыр тәңірісі Аммонның киесі қонақтаған қоныс, Ереван — Ару тәңірінің үйі» десе, қазақтың тарихымен сабақтастыра өз сөзін былай жалғастырады: «Бұл дәстүр біздің түркі-монғол әлеміне де өте-мөте тән болған сияқты. Тіпті ежелгі түркі тіліндегі «тау» мен «тақтын» арасында тек дыбыстық қана емес, мағыналық та үндестік бары даусыз. «Тәңірді көргің келсе, тауға бар» деген мақала да, Тәңіртау, Хан тәңірі атауы да тектен текке шықпаған сияқты. Түрік-монғолдың ортақ бабасы — Олжай. Інжіл тілінде Яфес, Нұх пайғамбардың ұлы. «Оғызнаманың» айтуынша, Ортақ (Ұлытау), Кертақта (Кішітауда) орда тігіп, Қарақорымды жайлаған. Қазаққа айтсақ: хан жайлаған Қаратау, би жайлаған Алатау. Билікті бәрібір жоғарыдан күткен. Жиынды төбенің басында құрған. Мәртөбе, Күлтөбе, Ордабасы, Хантауы. Шыңғыс жиын ашқан Мыңбұлақ, Бату жиын ашқан Ордатау, Жәнібек пен Керей жиын ашқан Қозыбасы, Үш би жиын ашқан Ордабасы. Бәрі де-өз тұсында күллі ел тағдырын шешетін билік орындарына айналған» [5].

Сондай-ақ осы секілді тарихқа қатысты деректердің біразын тізбектесек те болады: «Осы заманғы ұлттық мемлекет идеясының шығуына да сол 1648 жылғы Вестераль білімі себепші болды. Содан басталған егемендену процесі ғылым мен техниканың дамып, соған негізделген жаңа өркениеттің өркенденуіне айта қаларлықтай ықпал етті» [1]. Ұлттық мемлекет идеясының шығу тарихын қазбалаған жазушы «Қазіргі қазақ ұлтының этникалық құрамынан скиф-сарматтардың да, оғыз-қыпшақтардың да, түркі монғолдардың да түп жұрнақтарын, ал қазақ мәдениетінен олардың рухани мұралары мен салт-дәстүрлерін молынан табуға болады» дейді [6].

Әбіш Кекілбайұлының тарихи кезеңді түптеп жазған мақаласы «Отан тарихы — рухани жаңғыруымыздың қайнар көзі» деп аталады. Мақаладан үзінділер келтірер болсақ, «XV ғасырдың басында 60-жылдары аяғында Қазақ хандығының құрылуы да Ұлы Түрік елі мен Монғол империясының тағдырына тығыз байланысты болды. Ол — Шығыс Дешті-Қыпшақ, Жетісу және Түркістан аймағында ғасырлар бойы өрістеп келген экономикалық, әлеуметтік, этносаяси процестердің заңды нәтижесі еді. XIV–XV ғасырларда көшпелі шаруашылығымен, отырықшы егін шаруашылығымен шұғылданатын атыраптар мен қала мәдениеті орталықтарының аралас экономика құрып, өзара ықпалдасуы негізінде экономикалық тұтастық аймағы қалыптасуы қазақ жерлерінің бір саяси құрылымға бірігуінің негізгі алғышарты болды.

Қазақ хандығы Орталық Азияда үш ғасыр бойы елеулі орын иемденді...» десе, тағы бір жерінде «Ұлттық тарихқа ұмтылуымыз тек өткенге құмартушылықтан емес, болашаққа деген мақсаттарымыздың қаншалықты негізделгенін пайымдау қажеттілігінен туындап отыр. Уақыт талабына тек өткенді біліп, тарихқа қанығып барып, дұрыс жауап таба аламыз. Цицеронның «тарих — тағдырымыздың тәрбиешісі» дейтіні де сондықтан. Басқаша айтсақ, тарих бүгінгімізге берер тағылымы мен ертеңімізге сілтер жөн-жосығымен қымбат» деген жолдар бар [7].

Әбіш Кекілбайұлының тарихи публицистикалық дүниелерінен өзге тарихи эссе жанрында жазылған көлемді-көлемді дүниелері жетіп артылады. Сондай көлемді дүниенің бірі 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасына қатысты жазылған саяси-талдау, зерттеу ретінде жазылған көлемді мақаласы. Бұл материал 1996 жылы «Егемен Қазақстан» газетінің 12 қарашадағы санында жарияланды: «Жарқын бетбұрыстың жойқын беташары» деп аталатын мақала бірнеше тараудан тұрады. Автор мақалада 1986 жылғы желтоқсанның әлеуметтік-экономикалық және саяси астарына, оның тарихи мәніне, маңызы мен себеп-салдарына жеке-жеке тоқталған. Әбіш Кекілбайұлы «Желтоқсан желпінісінің маңызы қандай? Ол өзі революция ма? Көтеріліс пе? Қозғалыс па? Әлде қатардағы оқиға ғана ма?» деп сауал тастап, осы сұрақтар аясында бірнеше тұжырымдар жасайды. Ары қарай «Желтоқсан толқуы, әрине, революция емес. Өйткені, революция дегеніміз — түбірлі әлеуметтік өзгерістерді жүзеге асыру мақсатында бұқаралық қозғалыс лидерінің күш көрсету жолымен мемлекеттік өкіметті басып алуы.

Алайда жастарды алаңға алып шыққан Желтоқсан наразылығын қатардағы оқиға деп те қарастыруға болмайды. Неге? Оған оң жауап бере алатын алуан түрлі дәлелдер табылады» дей келе, халықтың көзі ашық болғандығын, байшы ауысуындағы саяси астардың жатқандығы көзі қарақтылардың дұрыс түсінгендігін айтады. «Республика партия ұйымының басшылығына Колбиннің тағайындалуы жастардың бас көтеруінің нағыз себебі емес, әншейін сылтауы ғана еді» дейді Әбіш Кекілбайұлы [9]. Бірнеше дәйекті деректермен жалғастыра келе жазушы өз сұрағына жауап тапқандай болады: «Мақсаты, мінезі, басып-жаншылу әдісі, алғышарты, себеп-салдары және маңызы жөнінен жастардың желтоқсандағы дүмпуі қарапайым оқиғалар қатарына жатқызуға болмайтын өзгеше тарихи феномен.

Оның қазақ даласындағы 1916 жылғы жаппай көтерілістен дәл жетпіс жыл кейін болуы да тегін емес. Екеуі де Орталықтың бір ғана озбырлығын пайдаланып, күллі ұлттық болмысты түбірімен шайқап, жаңа сапалық өреге көтеріп берді. Бұл ретте 1986 жылдың Желтоқсан оқиғасын, бәлкім, көтеріліс деп те бағалауға болар» [9]. Әбіш Кекілбайұлы осы секілді бірнеше жауаптар келтіре желтоқсанның елге тигізген әсерін «социалистік құрылыстың күйреуінің хабаршысы» деп атайды. Ол бөлімде КСРО-ның күйреуін, отаршылдық идеяның қысыл қиял екендігін, күллі планетаны социализм лагеріне айналдыруға тыраштану барысында тоталитарлық мемлекеттің қуатты тетігі кенеттен опырылып түскендігін жазады. Сонымен, мақала оның себебін ашып, салдарын көрсетуге негізделеді. «86-ның Желтоқсаны қазақ халқының ұлттық сезімінің өсуіне айырықша ықпал етті, қазақтың өзін-өзі тануын, ұлттық мақтаныш пен тәуелсіздік туралы ұғымын түбірімен өзгертті. Жазалаушы мәшинеге құр қол қарсы тұрған жас ұландарына деген шын мақтаныш сезім мен салалы үгіт насихат мәшинесі тарапынан бүтіндей бір халықтың ұлтшыл деп айыпталуы одан сайын тездетіп қазақ халқының этникалық есею, бірігуін, ұлттың кемелденуін одан сайын тездетіп берді.

Халықаралық тұрғыда танылған ұлттардың өзін-өзі басқару құқығы принципі кеңестік кезеңмен салыстырғанда мүлде бөлек мағынаға ие болды. Дербес мемлекеттік жолындағы күрес өршіді. Осы тұрғыдан келгенде қозғалыстың жалпықазақстандық және халықаралық маңызы өте зор» деп мақтана жазады Әбіш Кекілбайұлы өз мақаласын бітірмей. Сонымен қатар қазақтың рухы мықты халық екендігін «Желтоқсан оқиғасы барысында Қазақстанда алданып, түрмеге тасталған ақыл-ой мен ар-ождан тұтқындары пайда болды. Олар жоғарғы басшылықтың әрекетіне қарсы өздерінің келіспеушілігін көрсетіп кетуден жалтармағандығы. Оны осы мақала ішінен көруге болады. Мақалада мынадай жолдар келтірілген: «Рас, біздің тәуелсіздігіміз қан майданда емес, бейбіт жағдайда келді. Бірақ қан да төгілмей қалған жоқ. Қалай келсе де, одан қастерлі, одан қасиетті ештеңе болмауға тиісті. Тәуелсіздік алғанмен, бірден қарқ бола алмай жатқанымыз да рас. Бес ғасыр бойғы тілектің бәріне бесжылдың ішінде жете алмай жатқанымыз да аз емес. Бірақ ағыл-тегіл тойғыза қоймадың деп анасының көкірегің қыршығанды кім көрген? Тісі шыққан да сүйте ме екен...» [8].

Міне, желтоқсан оқиғасына қатысты тарихи, ұлттық сарынмен жазылған дүниенің негізгі мазмұны.

1993 жылы Әбіш Кекілбаев Президенттің жанында Мемлекеттік кеңесші деген қызметке тағайындалды. «Сол кезде әйгілі жазушы Тахауи Ахтанов бір кездескенде: «Осы Әбіштің қызметі не қызмет?» — деп сұрап еді. Тахаң да ол жылдары тарихи шығармашылыққа бет алып, тың дүниелер шығарып жүрген. «Таха, қазақтың тарихы мен қызметін өзіңізден артық білемізбе, Сіз қалай ойлайсыз?» — деп сұрақты өзіне бұрып ем, ол кісі де соны күткендей: «Дәл осы қызметі — Бұқар жыраудың қызметі емес пе? — дегені. Бұқар жыраудай данағөй дүлдүлдің тарихта Абылайдың хандық қайраткерлігімен қатар айтылуының өзі де қоғамның қай кезде де рухани биіктікке ұмтылысын білдірсе керек. Тахаңның айтып тұрғаны — Елбасының жанында ақыл-парасаты мол, әділ де адал адамның жүргенін қалайтын зиялылар ойы еді» [9].

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кекілбаев Ә. Арға тартпай — арман тұл, намыс қумай — мақсат тұл // Егемен Қазақстан. — 1993. — 30 қараша.
- 2 Кекілбаев Ә. Арға тартпай — арман тұл, намыс қумай — мақсат тұл // Егемен Қазақстан. — 1993. — 1 желтоқсан.
- 3 Кекілбаев Ә. Отан тарихи-рухани жаңғыруымыздың қайнар көзі // Егемен Қазақстан. — 1998.
- 4 Кекілбаев Ә. Ең бастысы — ел тағдыры // Лениншіл жас. — 1990. — 20 наурыз.
- 5 Кекілбаев Ә. Жаңа атауда ежелгі тарих тағлымы бар // Егемен Қазақстан. — 1998. — 12 мамыр.
- 6 Кекілбаев Ә. Мәуелі құбылыс мәйегі // Қазақ әдебиеті. — 1998. — 3 шілде.
- 7 Кекілбаев Ә. Отан тарихи-рухани жаңғыруымыздың қайнар көзі // Егемен Қазақстан. — 1998.
- 8 Кекілбаев Ә. Жарқын бетбұрыстың жойқын беташары // Егемен Қазақстан. — 1996. — 12 қараша.
- 9 www.aikyn.kz. — 19.06.2007.

Г.С.Амангельдиева

Художественные приемы Абиша Кекильбаева, используемые в раскрытии историко-философской темы

В статье рассматриваются актуальные проблемы современной казахской журналистики. Материалом исследования выбран самобытный и неординарный писатель и публицист Абиш Кекильбаев, творчество которого является ярким показателем современной культуры и отражением мировоззрения казахского народа. В качестве материала исследования выбраны наиболее показательные его публикации «Арға тартпай-арман тұл, намыс кұмай-мақсат тұл», «Отан тарихи-рухани жаңғыруымыздың қайнар көзі», в которых дается точная оценка казахскому обществу и происходящим событиям и явлениям жизни казахского народа в современный период.

Amangeldieva G.S. in the article examines the issues of the day of modern Kazakh journalism. Research material is choose an original and eccentric writer and publicist Abish Kekilbaev, work of that is the bright index of modern culture and reflection of world view of the Kazakh people. As material of research his most model publications «Арға тартпай-арман тұл, намыс кұмай-мақсат тұл», «Отан тарихи-рухани жаңғыруымыздың қайнар көзі» are chosen in that an exact estimation is given to Kazakh society and what be going on events and phenomena of life of the Kazakh people in a modern period. Choosing a research object the publicism of Abish Kekilbaev, Amangeldieva G.S. clearly shows to intercommunication of literature and journalism.

УДК 398

С.Ж.Бралина, В.В.Шильке

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

Проблемы теории фольклорного сознания

В статье рассматривается жанровая природа современного устного рассказа как феномена, возникшего на стыке жанров традиционной народной сказочной прозы и речевых жанров современности. С этой целью характеризуются различные концептуальные подходы исследования традиционных жанров сказочной прозы и их классификации, выявляются причины актуализации одних жанров и забвения других. Особое внимание уделяется исследованию современного состояния фольклора, появлению инновационных жанров и новейших областей фольклорной культуры. Важным аспектом статьи является рассмотрение речевых жанров как феноменов вербальной коммуникации и устной культуры. Критически осмысливается необоснованно широкое понимание жанра современного устного рассказа. Предлагаются пути определения жанрообразующих признаков современного устного рассказа, отражающих фольклорную и постфольклорную традицию сегодняшнего дня.

Ключевые слова: фольклорное сознание, жаровая природа, устный рассказ, сказочная проза, инновационные жанры, вербальная коммуникация, фольклорная традиция, христианское учение, самосознание, духовные ценности, психическое пространство, архетип, дихтомия.

Теория фольклорного сознания представляет собой достаточно проблемную область современной фольклористики. Несмотря на существование в науке некоторых трудов, уделяющих внимание народному сознанию и психологии, такой феномен народной культуры, как фольклорное сознание вследствие малоизученности порождает много вопросов. Эти вопросы касаются не только его природы, свойств, структуры, но и самого термина «фольклорное сознание», не имеющего на данный момент общепринятого, однозначного определения.

Поскольку термин «фольклорное сознание» является производным, решение проблемы следует начать с рассмотрения одной из центральных категорий философии — категории «сознание».

Историческое развитие философской мысли, смена философских точек зрения на мир породили разные трактовки сознания, актуализируя тот или иной аспект данного феномена. В истории философии традиционно выделяются три мировоззренческие установки, формирование которых приво-